

De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsettelse 0-17 år i dagtilbud og skole

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

INDSKOLING

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS

-vi er til for dig

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

Indskoling

Denne vejledning er et resultat af et nationalt netværksbaseret samarbejdsprojekt i Synssøjlen under DTHS, Danske Tale- Høre- Synsinstitutioner.

Projektets formål og organisering

Projektet har haft til formål at udarbejde en national vejledning, der understøtter de kommunale pædagogiske og specialundervisningsmæssige indsatser i relation til målgruppen af børn med synsnedsættelse i dagtilbud og folkeskole. Vejledningen har taget udgangspunkt i de formelle læringsmål på dagtilbud- og folkeskoleområdet. Med afsæt i Forløbsbeskrivelsen for børn og unge med alvorlig synsnedsættelse og aktuelt bedste viden er der udarbejdet såkaldte ”udvidede læringsmål” i tilknytning til de formelle læringsmål. De udvidede læringsmål er omsat til specifikke indsatser, der har til formål at imødegå de centrale risikofaktorer ift. inklusion, som identificeret i Forløbsbeskrivelsen. Indsatserne er samlet i 9 vejledninger målrettet ledelse og det fagprofessionelle personale i dagtilbud og folkeskole, kommunale pædagogiske konsulenter, PPR, forældre/familier og støttepersoner. De 9 vejledninger er opdelt efter aldersspecifikke målgrupper for børn og unge i alderen 0-17 år samt deres forældre/familier.

Projektet har været organiseret med styregruppe, følgegruppe, tovholdere og projektsekretariat for at understøtte kvalitetssikring, geografisk og institutionel spændvidde samt relevant praksisforankring.

Styregruppe

- Formand: Kenn Steen Andersen, centerleder, Synscenter Refsnæs
- Berit Houmølle, Vicecenterleder og Skoleleder, Synscenter Refsnæs
- Kristian Mainz, Centerchef, Kommunikationscentret Region Hovedstaden
- Per Nielsen, Forstander, Vordingborg Synscentral
- Ole Dybdahl Kristensen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Undervisning, Skive-Viborg
- Marie Fasmer, Afdelingsleder, Institut for Blinde og Svagsynede
- Lis Fløe Pedersen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Velfærdsteknologi, Odense
- Bente Ellegaard, Forstander, Center for Specialundervisning til Unge og Voksne, Kolding

Tværasektoriel og professionel følgegruppe

Følgegruppen har haft til formål at kvalificere og give input til projektet og har bestået af:

- Signe Danø Andersen, Faglig Leder, Center for Handicap og Psykisk Sårbarhed, Socialstyrelsen
- Pia Bille, Socialchef, Socialområdet, Region Sjælland
- Louise Bøttcher, Lektor, PhD, Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU)
- Berit Bøg Gommessen, Pædagog, Dagtilbud, Odense Kommune
- Steen Grønning, Afdelingsleder, Munkebjergskolen Odense
- Jacob Mortensen, Leder hos UU Slagelse, repræsentant fra UU Danmark
- Kamilla Rothe Nissen, PhD, overlæge, Kennedycentret
- Helle Kjærhus Nørgaard, Pædagogisk konsulent, STUK, Undervisningsministeriet
- Thomas Sonne, formand for Landsforeningen for forældre til blinde og svagsynede (LFBS)
- Diana Stentoft, Forretningsudvalgsmedlem, Dansk Blindesamfund
- Birgitte Ø Aagaard, Leder PPR Kolding, repræsentant fra Landssamrådet for PPR

Projektledeelse: Berit Houmølle, vicecenterleder/områdeleder, Synscenter Refsnæs

Projektsekretariat- og redaktion er varetaget af Videns- og Udviklingsenheden ved Synscenter Refsnæs:

Bendt Nygaard Jensen, videnskonsulent, Rikke Kannegaard, informationspecialist og Katja Nørgaard Hansen, projektmedarbejder.

Grafisk tilrettelæggelse: Michael Lund. Fotos og illustrationer: Colourbox/Synscenter Refsnæs

INDHOLD

1. Introduktion	4
2. Overgangen fra dagtilbud til skole og SFO	8
2.1. Tilpasninger af det fysiske miljø før eleven starter på skolen og i SFO	9
2.1.1. Træning i orientering & mobility	9
2.1.2. Indretning af skolens og SFO'ens fysiske miljø til elever med synsnedsættelse	9
2.1.3. Indretning af klasselokalet	10
2.2. Skift af klassetrin til nye fag og/eller nye lærere/vikarer	11
2.3. Ny synskonsulent	11
3. De udvidede læringsmål i indskolingen	12
3.1. Selvstændig levevis (ADL)	12
3.2. Orientering & Mobility	14
3.2.1. Orientering & mobility – før skolestart	14
3.2.2. Orientering & mobility – i indskolingsårene	14
3.3. Tekniske hjælpemidler	15
3.3.1. Særlige hjælpemidler i undervisningen	15
3.3.2. Tilgængelige undervisningsmidler	16
3.4. Sociale kompetencer	17
3.4.1. Støttepersoner	18
3.4.2. Frikvarter og SFO	19
3.4.3. Leg og udvikling af legekompeterencer i indskolingen	19
3.5. Sund fritid	20
3.5.1. Rollemodeller	21
3.6. Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked	21
3.6.1. Vær opmærksom på mængden af lektier	21
3.6.2. Inkludering – i alle fag og i al undervisning	22
3.6.3. Praktiske råd til gruppearbejde	22
3.6.4. Praktiske råd til emneuger	23
3.6.5. Praktiske råd til lejrskole/koloni/ekskursioner	23
3.7. Selvtillid og selvbestemmelse	24
3.8. Kompenserende kommunikation	25
3.8.1. Punktskrift/elever med blindhed	25
3.8.2. At læse og skrive elektronisk/digitalt i indskolingen/elever med blindhed	25
3.9. Effektiv Sansebrug	26
4. Referencer	28
5. Begrebsdefinition	31

1. Introduktion

1.1. Formål

Denne vejledning er en del af en samlet national vejledning om en metodisk tilgang med ni udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse (0-17 årige med blindhed eller nedsat syn). Der er udarbejdet vejledninger til Indskoling, Melletrin, Udskoling, Småbørn/førskole, Overgange og Forældre/familie.

Vejledningen giver viden, inspiration og handlingsanvisende råd til det pædagogiske arbejde med elever med synsnedsættelse, og formidler viden om god praksis så tæt som muligt på skolens og de fagprofessionelles hverdag og tilgange til pædagogik, didaktik, undervisning og læring. Vejledningen er et supplement til den specialrådgivning, der ydes på synsområdet af lokale synskonsulenter og det landsdækkende tilbud Synchroncenter Refsnæs.

Den primære målgruppe er ansvarlige institutionsledelser og fagprofessionelle i grundskolen, som på et tidspunkt møder en elev med synsnedsættelse.

Vejledningen kan ses i sammenhæng med **Forløbsbeskrivelsen: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse**¹, som frit kan læses og downloades via **Social- og Boligstyrelsens hjemmeside**. Forløbsbeskrivelsen er Socialstyrelsens anbefalinger til tilrettelæggelsen af indsatserne for børn og unge med synsnedsættelse, bl.a. centrale faglige indsatser, organisering af indsatserne og samarbejdet mellem aktørerne omkring barnet.

1.2. De udvidede læringsmål

Vejledningen er baseret på "De udvidede læringsmål", en metodisk tilgang med specifikke læringsmål og indsatser for børn og unge med synsnedsættelse. De udvidede læringsmål understøtter deltagelse i og inkludering under de almene mål i dagtilbud og skole, og har fokus på specifikke praktiske kompenserende færdigheder, psykosociale forhold, sansning og motorik m.m. Opnåelsen af disse udvidede læringsmål er en forudsætning for barnets/den unges udvikling, trivsel, læring og forståelse af den kontekst, personen indgår i under skiftende aktiviteter og fællesskaber.

Model De Udvidede Læringsmål

1.3. Elevens synsnedsettelse og dennes betydning for undervisningen

Synet har, i det perceptuelle samspil med de øvrige sanser, mange kommunikative formål i erkendelsen af verden. Synet anvendes i sociale sammenhænge og i interaktion med andre til bl.a. at aflæse kropssprog og mimik og til at orientere sig og bevæge sig sikkert rundt. Synet er også i de fleste tilfælde omdrejningspunktet i læringsammenhænge. Man ser og lærer gennem synet, ser hvordan andre gør, først ens forældre og søskende, siden pædagoger, kammerater, lærere osv. Undervisningen i grundskolen er desuden baseret på en stor grad af visuel formidling: på tavler, computerskærme, i lærebøger, i digitale læringsportaler, på whiteboards, smartboards og PowerPoint.

En forudsætning for at sikre elevens deltagelse i undervisningen og i det sociale liv i skolen er, at du som underviser forstår betydningen af elevens synsnedsettelse, både for eleven selv, hans/hendes tilegnelse af viden, læring og deltagelse i det sociale liv i klassefællesskabet, men også betydningen for din undervisning og didaktik.

1.4. Forstå din elevs særlige behov

I dette afsnit forklares, hvad det betyder at have en synsnedsettelse og hvordan synsnedsettelsen kan påvirke elevens læring og udvikling.

Gennem vejledningen skelnes der mellem elever med nedsat syn og elever med blindhed, fordi der er stor forskel på de to gruppers behov for særlig tilrettelæggelse af undervisningen. Ved omtale af begge grupper bruges betegnelsen elever med synsnedsettelse.

1.4.1. Elever med nedsat syn

Nedsat syn bruges som en betegnelse for elever, der har så stor en synsrest, at de bruger deres restsyn til at orientere sig i det fysiske miljø, arbejde og løse opgaver i undervisningsmiljøet.

Behovet hos elever med nedsat syn er meget varierende og mange elever med nedsat syn kan arbejde med bøger og tekster i normal størrelse, som deres seende klassekammerater.

Undervisere til elever med nedsat syn bør kende svarene på følgende spørgsmål. Underviseren kan spørge eleven selv eller elevens synskonsulent.

- Er elevens syn stabilt eller varierer det? Hvis ja, under hvilket forhold?
- Hvor langt kan eleven se, for eksempel i forhold til at kunne læse på tavle/whiteboard og genkende personer på afstand?
- Hvilken skriftstørrelse og type af udskrift er behageligt for eleven at læse?
- Er elevens synsfelt normalt eller indskrænket? For eksempel, er elevens perifere syn begrænset eller er der områder i synsfeltet som begrænser det perifere syn? Hvilken effekt har det på elevens evne til at arbejde med diagrammer, kort og så videre?
- Er der et begrænset tidsrum, hvor eleven kan bruge sit syn effektivt, før elevens øjne bliver trætte?
- Kan eleven selvstændigt og sikkert bevæge sig rundt i klasseværelset?
- Har eleven nogle specifikke præferencer i forhold til det fysiske miljø i klasseværelset, såsom belysning, fast plads eller brugen af tavle/whiteboard?

1.4.2. Elever med blindhed

Elever med blindhed er så begrænset eller helt fraværende i deres syn, at de ikke har mulighed for at arbejde med visuelle bøger og udskrifter med trykt tekst og illustration. I stedet bruger elever med blindhed deres andre sanser. Mange elever med blindhed arbejder med punktskrift og andet taktilt materiale. Selvom eleven er blind, kan eleven godt have en synsrest, som kan bruges både i og uden for skolen til for eksempel at se ting tæt på og til at kunne orientere sig og selvstændigt finde rundt.

Hvorvidt eleven har en brugbar synsrest, kan have betydning for elevens evne til at forstå visuelle begreber, da eleven i så fald har erfaring med den visuelle verden omkring sig.

Undervisere til elever med blindhed bør kende svarene på følgende spørgsmål. Underviseren kan spørge eleven selv, elevens forældre eller elevens synskonsulent.

- Har eleven en synsrest, og hvis ja, hvor meget? Hvor brugbar er den og til hvilke aktiviteter kan den bruges?
- Hvad er elevens kompetencer inden for punktskrift og andre taktile kompetencer? Hvor hurtigt læser eleven?
- Har eleven erfaring med den visuelle verden? Hvis ja, hvilken erfaring? Har eleven engang haft sit syn eller en større synsrest, og har eleven derfor en visuel hukommelse, som der kan refereres til i undervisningen?
- Udtrættes eleven hurtigt? Er der en begrænsning på tid, hvor eleven kan arbejde effektivt?
- Kan eleven selvstændigt og sikkert bevæge sig rundt i klasseværelset?

- Mobilitet og forståelse for det fysiske rum. Mange elever med synsnedsættelse, der ikke har de samme betingelser for at lære ved hjælp af synet, har behov for at lære de nødvendige færdigheder for selvstændigt og sikkert at kunne færdes i det fysiske rum.
- Sociale kompetencer. Der er mange elever med synsnedsættelse, der finder det svært at forstå og læse nonverbal kommunikation, såsom kropssprog og ansigtstræk og kan have brug for støtte til at udvikle sociale kompetencer.
- Selvværd. Der er en risiko for at elever med synsnedsættelse udvikler lavt selvværd, særligt, hvis de udsættes for fordomme og eksklusion¹.

De udvidede læringsmål understøtter arbejdet med at mindske eller helt fjerne ovenstående faktorer.

1.4.3. Synsnedsættelse og kognitive evner

Der er ingen direkte sammenhæng mellem synsnedsættelse og kognitive evner. Det er derfor vigtigt at have de samme forventninger til elever med synsnedsættelse, som til seende elever.

Synsnedsættelsen kan have påvirkning på:

- Elevens faglige udvikling især når det kommer til at læse, skrive og forstå begreber, da elever med synsnedsættelse ikke, som seende, lærer at forstå verden ud fra synet.
- Hvor hurtigt eleven arbejder og indtager information. Det betyder, at elever med synsnedsættelse skal bruge længere tid til at løse en opgave.
- Kommunikationskompetencer, særligt når det gælder at læse eller skrive. Mange med synsnedsættelse har behov for at udvikle særlige kompetencer og bruge særlige hjælpemidler, så de kan læse og skrive på samme vilkår som seende elever.

Til skolens ledelse: Organisering og samarbejde i forbindelse med skoletilbud til elev med synsnedsættelse

Et centralt og overordnet element i indsatserne for børn og unge med synsnedsættelse er en veltilrettelagt organisering og et koordineret samarbejde mellem de aktører, som planlægger og yder indsatserne¹.

Socialstyrelsen anbefaler, at der tidligt i barnets forløb udpeges en koordinerende funktion med ansvar for videndeling og koordinering af indsatser mellem de involverede aktører i forløbet¹.

Skolen har ansvar for indledningsvis at indkalde til et netværksmøde mellem skolen, forældrene, synskonsulenten, PPR, de fagpersoner der tidligere har været omkring barnet, enten i dagtilbud eller på en anden skole, samt evt. en sagsbehandler. På netværksmødet overleveres vigtig og relevant viden om eleven, synsnedsættelsen og de praktiske forhold relateret til synsnedsættelsen, og der bør være fokus på det nødvendige og kontinuerlige samarbejde mellem forældre, skole og synskonsulent, på organisering af elevens skoledag og skolegang og på implementering af de anbefalinger og erfaringer, forældre, synskonsulent og daginstitution kan bidrage med.

Uddannelse og rådgivning af personale

I forbindelse med skolegang for børn med synsnedsættelse er det vigtigt, at skolens ledelse og fagpersonerne omkring eleven i god tid før skolestart opbygger viden om de særlige krav, det stiller til skolens organisering af skoletilbuddet.

Det er en særlig opgave at undervise en elev med synsnedsættelse, og det kræver en specialpædagogisk viden at kunne tilrettelægge undervisningen, så den er tilgængelig for alle elever. Derudover skal lærere og pædagoger/undervisningsassistenter kunne undervise eleven i at anvende kompenserende hjælpemidler og i hvordan undervisningsmateriale tilpasses hjælpemidlerne. For elever med blindhed også undervisning i punktskrift og afkodning af taktile illustrationer. Det kræver en grundig uddannelse og rådgivning af personalet både forud for skoleforløbet, men også undervejs i skoleforløbet.

Kontinuitet i personalegruppen

For at sikre eleven kontinuerlig undervisning og læring, forudsætter det at fagpersonerne har den fornødne uddannelse og viden om specialfaglige indsatser inden skoleårets start.

Der kan i skolens sædvanlige organisering være mange skift af lærere og pædagoger i undervisningen.

Der kan f.eks. være en række pædagoger, der tager imod eleverne i før-SFO i april eller maj måned inden skolestart i 0.klasse i august. Herefter kan det være en anden børnehaveklasseleder og pædagoger/undervisningsassistenter, der underviser. Næste skift i personale kommer som regel allerede igen i 1.klasse, hvor der oftest er mindst to nyere lærere i klassen. Skiftene fortsætter typisk gennem elevens samlede skoleforløb.

Er der for mange skift, kan det være vanskeligt at nå samt at have ressourcer til at uddanne det pædagogiske personale og lærerne. Det er vanskeligt for disse at nå at få erfaring med at undervise eleven inden næste pædagog/lærerskift.

Det er derfor vigtigt at prioritere en kontinuitet i fagpersonalet omkring en elev med synsnedsættelse og specielt ved en elev med blindhed. Det vil understøtte anvendelse af vidensopsamling fra kursus og praksis om den specialpædagogiske tilgang og kontinuiteten i elevernes læring.

Vær opmærksom på, at afrapporteringen fra Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling af inklusionseftersynet peger på, at mange lærere oplever, at de mangler uddannelse i forhold til at undervise elever med behov for særlig tilrettelagt undervisning².

Tolærerordning og undervisningsassistenter

Undersøgelser og forskning viser, at tolærerordning og/eller brug af uddannede undervisningsassistenter fremmer inklusionen af elever med behov for særlig tilrettelagt undervisning. Tid til fælles forberedelse og tværfagligt samarbejde omkring eleven er ligeledes vigtige faktorer for et undervisningsmiljø, der tilgodeser læring og trivsel for eleven³.

Støttepersonen

Støtteperson kan omfatte forskellige synonyme betegnelser som f.eks undervisningsassistent, inklusionsstøtte, ressourceperson og praktisk støtte.

Ved ansættelse af en støtteperson til en elev med synsnedsættelse er det usandsynligt, at institutionen finder en ansøger, som har specifikt kendskab til børn med synsnedsættelse. Støttepersoner kan også have vidt forskellige kvalifikationer. Det er derfor vigtigt for institutionens og elevens udbytte af støttetimer, og støtteperson at personen indledende og løbende kvalificeres med rådgivning fra synskonsulent, kursusaktivitet og faglitteratur.

2. Overgangen fra dagtilbud til skole og SFO

Det afgørende for en god overgang for såvel eleven som for forældrene er, at overgangen er velforberedt og velkoordineret og foregår i tæt samarbejde mellem de relevante fagfolk omkring barnet.

Forbered overgangen i god tid – gerne året før skolestart, og helst endnu tidligere - og planlæg langsigtet helt frem til udskolingen. Allerede ved skolestart bør der tænkes på afgangseksamen i 9. klasse som slutmål.

Når en elev med synsnedsettelse skal starte i 0. klasse og SFO, bør en række praktiske tiltag sættes i værk, så skole og SFO er indrettet hensigtsmæssigt, og undervisningsmaterialer er tilgængelige og tilpassede barnets synsnedsettelse. Vigtig og relevant viden om barnet, synsnedsettelsen og praktiske forhold relateret til synsnedsettelsen skal overleveres fra barnets forældre, synskonsulent og de primære personer i barnets dagtilbud, f.eks. på et netværksmøde med deltagelse af dagtilbud, SFO, skole, PPR, forældre og synskonsulent(er) og eventuelt en sagsbehandler. Netværksmødet initieres af skolens ledelse.

Vigtige emner for netværksmøderne er at sikre, at viden bliver overleveret og at afklare behovene, så skolen på forhånd er velforberedt og tilrettelagt til eleven. Der bør være fokus på

- At arrangere kurser for hele lærerteamet/personalegruppen.
- Tilpassede undervisningsmaterialer og aktiviteter.
- Mobilitetstræning på skolen.
- Særlige hjælpemidler i undervisningen og IKT-hjælpemidler.

Foto: Colourbox

Det er nødvendigt at planlægge overgangen så tidligt og i så god tid som muligt, for at lærerteams via kurser og vejledning fra synskonsulenten kan være velforberedte på og i stand til at inkludere, udvikle og undervise eleven ud fra de Fælles Mål og relatere til de udvidede læringsmål.

Der er behov for kurser og efteruddannelse udbudt af højt specialiserede tilbud. Synskonsulenterne kan desuden vejlede skolen og give lærerne og det pædagogiske personale de vigtigste forudsætninger for, at kunne modtage eleven. Hele teamet bør deltage i kurser, så ikke kun en enkelt lærer har forudsætningerne for at undervise og inkludere eleven.

Eleven vil i løbet af sin skoletid komme i kontakt med personale, som ikke er en del af elevens undervisningsteam (f.eks. gårdvagter, pedeller osv.). Al personale bør have kendskab til elevens synsnedsettelse og evt. en orientering om ledsageteknik, som kan findes på [IBOS' hjemmeside](#)..

Relevante kurser, udredninger og gruppeforløb udbydes af [Synscenter Refsnæs](#) og lokalt af synskonsulenterne.

Læs mere om inkluderende læringsmiljøer for elever med synsnedsettelse i grundskolen på [EMU.dk](#)

2.1. Tilpasninger af det fysiske miljø før eleven starter på skolen og i SFO

Såvel elever med blindhed som elever med nedsat syn kan som regel færdes på skolen, uden der foretages større ændringer af de fysiske rammer.

2.1.1. Træning i orientering & mobility

Det er vigtigt, at eleven lærer at finde rundt på skolen og bliver så selvhjulpne og dermed så selvstændige som muligt.

Eleven kan have brug for træning i orientering og mobility (O&M) for at finde rundt på skolen og på skolens udearealer, til hallen, i omklædningsrum, faglokaler, skolebibliotek mm.

Mobilitetstræningen påbegyndes i god tid, før eleven starter på skolen. Det er kommunens instruktør i orientering & mobility, som træner O&M med eleven.

Forældre opfordres til at tage barnet med forbi skolen i weekender og ferier - kigge ind ad vinduerne og lege på legepladsen - så barnet også på den måde og på forhånd lærer skolens omgivelser at kende.

Når det drejer sig om elever med blindhed, skal der muligvis etableres kendemærker og/eller fjernes enkelte forhindringer.

For elever med nedsat syn er det ofte belysning og farver/kontraster, man skal være opmærksom på. Dette vurderes i hvert enkelt tilfælde, idet foranstaltningerne beror på, hvilken øjenssygdom den enkelte elev har.

Synskonsulenten kan vejlede om disse forhold.

2.1.2. Indretning af skolens og SFO'ens fysiske miljø til elever med synsnedsættelse

Når en elev med synsnedsættelse starter i indskoling og SFO, skal det fysiske miljø tilpasses til elevens synsnedsættelse.

Tilpasninger af det fysiske miljø til børn med synsnedsættelse - elever med blindhed

- Markér trappers første og sidste trin med skridsikker tape i kontrastfarve. På den måde kan barnet føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- En ledelinje hjælper barnet med at finde et specifikt mål. Det kan for eksempel være skridsikket tape i kontrastfarve på gulvet eller på væggen.
- Fast inventar og møbler eller tæpper, der ikke flyttes rundt på, kan fungere som ledelinjer eller orienteringspunkter. Ledelinjer og orienteringspunkter gør, at eleven ved, hvor i lokalet han/hun er.
- Da det ofte tager lang tid for en elev med blindhed at lære at finde rundt i nye omgivelser, skal man nøje overveje nødvendigheden, før man flytter rundt på inventar, gulvtæpper mm, og det er vigtigt at fortælle og lære eleven hvilke ændringer, der er foretaget.
- Tænk over belysning, farver og kontraster – få vejledning og rådgivning af synskonsulenten.

Tilpasninger af det fysiske miljø til børn med synsnedsættelse - elever med nedsat syn

- Miljø og omgivelser skal tilpasses, så barnet bliver hjulpet til at bruge sit syn optimalt og stimulere det syn, barnet har.
- Farvevalg kan gøre et lokales form tydeligere og kan markere forskellige funktioner - markér for eksempel håndtag med farver. Tydelige kontraster mellem gulv, paneler, vægge, døre og karme gør det lettere at få en fornemmelse af lokalet.
- Forskellig farvelægning af lokalerne kan gøre det lettere for eleven at orientere sig.

- Elever med nedsat syn er ofte lysfølsomme. Derfor skal det indendørs miljø justeres, så eleven ikke blændes. Der skal være mulighed for at afskærme lys udefra ved hjælp af persienner, markiser eller gardiner.
- Belysningen er vigtig for, at eleven kan bruge synet optimalt. Sørg for at lysstyrken er tilstrækkelig i alle rum. Husk indgang, garderobe og toilet samt overgangen hertil.
- Lyset skal ikke blænde, og lysstyrken skal kunne indstilles, f.eks. når eleven ser eller læser noget tæt på, f.eks. når man læser en historie eller ved krea-aktiviteter.
- Markér trappers første og sidste trin med skridsikker tape i kontrastfarve. Derefter kan eleven føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- Kontrastfarver gør det lettere at finde eller opdage genstande. Der bør for eksempel være kontrast mellem en hylde og det som ligger på hylden, tæppet, bordet osv.
- Underlag bør være ensfarvet. Det er svært at finde genstande på et mønstret tæppe eller dug.
- Bordplader skal være matte, så barnet ikke blændes af genskin fra lamper eller sollys.
- Kontraster i miljøet letter orienteringen for elever med synsnedsættelse. Mal f.eks. kanten af sandkassen, hegnet, omkring gyngerne, porten og døren til opbevaringsrummet i en anden farve.
- Markér de første og sidste trin ved trapper, f.eks. med groft skridsikert tape eller mal dem i en kontrastfarve.

2.1.3. Indretning af klasselokalet

Synskonsulenten kan altid rådgive med hensyn til indretningen af klasselokalet, så forholdene kan blive så optimale for eleven som muligt. Disse forhold er meget individuelle ift. den enkelte elev med synsnedsættelse.

Indretning af klasselokalet for elever med blindhed

Tilpasninger af det fysiske miljø til børn med synsnedsættelse - udendørs

- Udemiljøet bør være tilrettelagt, så det tilskynder eleven til at være uafhængig, og kan orientere sig på skolens og SFO'ens udearealer.
- Forskellige overflader som græs, grus, sand, asfalt eller fliser gør, at eleven lettere kan finde rundt udendørs.
- Det er lettere at følge en ledelinje, når man skal finde til et specifikt mål. Det kan for eksempel være en asfaltkant, et gelænder, et reb, et hegn eller en væg.
- Faste kendetegn som porten, hegnet, trappen, rutsjebanen eller en stor sten fungerer som pejlemærker.
- Der bør være sikre ganglinjer, så eleven kan færdes ubesværet i klassen – hold orden og sørg for, at der ikke står skoletasker, skralde-spande mm i vejen i gangarealerne.
- Der skal være god plads/et skab/en reol ved elevens plads. Eleven kan have en del hjælpemidler, tegnetavler, punktmaterialer, taktile redskaber mm, som fylder en del.
- Der skal være sikkerhedsmæssigt forsvarlige strømløsninger til elevens særlige hjælpemidler i undervisningen f.eks. strømudtag fra loftet.
- Der bør arbejdes hen imod anskaffelse af ledningsløse hjælpemidler til eleven.
- Hvis eleven har egne hylder eller skuffer, bør de være lette at finde, f.eks. yderst, inderst, øverst eller nederst.
- Det er lettere for eleven at finde garderobepladsen, hvis den er placeret i den ydre ende af rækken.

Grundet disse praktiske forhold bør klassen have sin egen hjemklasse.

Indretning af klasselokalet for elever med nedsat syn

- Belysningen i klassen og ved tavlen skal være tilpasset elevens synsnedsættelse.
- Der bør være gode kontraster i rummet og ingen reflekser eller genspejling.
- Eleven har som regel et specielt bord og andre tekniske hjælpemidler og særlige hjælpemidler i undervisningen, som kræver plads og sikkerhedsmæssigt forsvarlige strømløsninger.
- Der bør være mulighed for at afskærme lys udefra ved hjælp af persiener, markiser eller gardiner.

Grundet disse praktiske forhold bør klassen have sin egen hjemklasse.

2.1.4. Lydmiljø

Elever med synsnedsættelse bruger lyd og akustik aktivt for at orientere sig i omgivelserne og i det, som er og sker omkring dem, og de bruger deres hørelse til at genkende personer med. Mange bruger også refleksion af lyd fra f.eks. vægge, vinduesflader og møbler for at orientere sig.

Støj er derfor hæmmende for en elev med synsnedsættelse og kan udtrætte ham/hende, og støj bør derfor minimeres i elevens omgivelser.

Tips til et godt lydmiljø

- Undgå store fællesarealer med dårlig akustik
- Brug støjdæmpende skillevægge/vægbeklædning
- Organisér eleverne i mindre grupper
- Undgå baggrundsstøj som musik, radio og TV
- Luk vinduet hvis der er støj udenfor
- Vend ansigtet mod eleven når du taler til ham/hende
- Brug tæpper og tekstiler for at dæmpe støj

2.2. Skift af klassetrin til nye fag og/eller nye lærere/vikarer

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsættelse altid bliver overleveret, når eleven skifter lærere, fag og trin eller har vikarer, så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

2.3. Ny synskonsulent

Eleven kan undervejs i grundskoleforløbet skulle skifte synskonsulent, enten fordi det er organiseret på den måde i elevens kommune, eller fordi synskonsulenten får nyt arbejde/går på pension eller lignende. Dette skift kan virke uoverskueligt for eleven (og for elevens familie), da synskonsulenten ofte har et tæt samarbejde med og omkring eleven, og på en lang række områder har den koordinerende rolle i elevens overgange, og den største viden om elevens synsnedsættelse.

For at få eleven så nænsomt som muligt gennem skiftet, bør relevant og nødvendig viden fra den tidligere synskonsulent overleveres til den nye, og skolen bør sikre, at også den nye synskonsulent fremadrettet og vedvarende bliver inddraget ved behov for dette i og af skolen.

3. De udvidede læringsmål i indskolingen

3.1. Selvstændig levevis (ADL)

ADL står for "Almindelig Daglig Levevis". ADL består af en række aktiviteter, som har det til fælles, at de er daglige og udføres på en rutinemæssig måde. Det er en række færdigheder, der blandt andet knytter sig til aktiviteter som måltider, personlig hygiejne, påklædning, pakning af skoletasken, overblik over egne undervisningsmidler mv.

En synsedsættelse medfører ofte udfordringer i forhold til at kunne tage aktiv del i hverdagens aktiviteter, hvis omgivelserne ikke er opmærksomme på det og undlader at inddrage barnet. Det er nødvendigt, at bevidst tilrettelægge dagligdagen, så barnet får mulighed for at tilegne sig færdighederne. En væsentlig indsats fra voksne og kammerater er mundtligt at beskrive omgivelserne og handlinger (synstolke) og fysisk ledsage eleven til at komme i berøring med aktivitetens fysiske elementer. Dette for at undgå at manglende selvstændighed bliver et livsvilkår.

Netop god mestringsevne til at kunne klare aktiviteter i dagligdagen på lige fod med de andre elever, er

med til at fremme selvstændighed og selvværd, og medvirker til højere grad af aktiv social deltagelse.

Ved skolestart stiger forventningerne til børns selvhjulpnehed. Det drejer sig bl.a. om selv at kunne klæde sig af og på, have god adfærd ved spisning, kunne holde styr på sine ting, arbejde selvstændigt omkring enkelte opgaver og kunne klare toiletbesøg uden hjælp, samt rydde op efter sig selv både i skolen og i hjemmet.

Børn med synsedsættelse lærer ikke automatisk at blive selvhjulpne, da de ikke kan lære af at iagttage og imitere andre. Derfor skal de have støtte til at udvikle disse kompetencer gennem ADL undervisning. De har eksempelvis brug for at vide, hvordan man gør, hvor tingene er og kende til rækkefølgen i en aktivitet. ADL aktiviteterne forandrer sig i takt med barnets udvikling, og forventninger og krav bør selvfølgelig sættes i perspektiv til barnets alder og udviklingsniveau.

Nye ADL færdigheder skal løbende læres, og det kræver tid og gentagelse - også ved opstart i skole og SFO.

Foto: Colourbox

Den lokale synskonsulent medinddrages i forbindelse med metode, mål og ønsker i forhold til barnets læring af ADL færdigheder i indskolingen og SFO.

Færdighederne indlæres af forældre og synskonsulent, men understøttes af lærerne – i samarbejde med forældre og synskonsulent.

Målet med barnets læring af ADL færdigheder er at gøre eleven selvhjulpnen på samme niveau som klassekammeraterne.

- Lad eleven selv komme sit skrald i skralde-spanden, samle tabte ting op fra gulvet, hente mad i kantinen, tage frakken af og på osv.
  - Snak med de øvrige elever i klassen om dette - de kommer let til at "overhjelpe" - i den bedste mening.
  - Giv eleven medansvar for oprydning i klasselokalet, herunder dukseordning - dette kan dog kræve en særlig ADL instruktion, samt noget støtte de første par gange.
  - Vær opmærksom på, at de fysiske rammer indbyder eleven til selvhjulpnenhed, f.eks.
    - At garderobepladsen er afmærket og strategisk placeret, så det er let for eleven at finde overtøj mm.
    - At døren til toilettet er tydeligt markeret – f.eks. med piktogram med kontrast og evt. punktskrift.
    - At organisere elevens skuffer, bøger mm hensigtsmæssigt.
    - Benyt farvevalg pædagogisk, gerne i samarbejde med forældre, så matematikbøger får rødt bogbind, dansk blå osv. Anvend forskelligfarvet karton til forskellige aktiviteter, f.eks. dagsprogrammet på tavlen hvor matematik så igen er rød osv.
  - At eleverne bør have faste pladser.
  - Lysforhold og farvekontraster.
- Ændrede omgivelser, f.eks. ekskursioner, biblioteksbesøg, ture i skoven, udendørsspising mm, kan udfordre elevens selvstændighed, og eleven kan derfor have behov for mere hjælp end normalt i disse situationer.
  - Hvis der er "tag-selv-bord" f.eks. ved eftermiddagsfrugten i SFO'en, kan barnet have behov for støtte.
  - Hav dialog med forældre om deres rolle i ADL træning i hjemmet – pædagogisk personale og lærere bør understøtte elevens mulighed til at blive selvhjulpnen (f.eks. hvis der trænes i at lyne lynlås i hjemmet, kan læreren understøtte dette i skolen også), men de skal ikke træne børnene i ADL (opgaven ligger hos forældrene og den lokale synskonsulent).
  - Få råd og vejledning fra synskonsulenten ift. hvordan du understøtter eleven til selvstændig levevis.
  - Husk at når en elev med synsnedsættelse får mulighed for at tilegne sig praktiske færdigheder, udvikles barnets selvstændighed, selvtillid og selvforståelse.

3.2. Orientering & Mobility

O&M er en fællesbetegnelse for indlæring af en række teknikker som gør, at en person med synsnedsættelse kan orientere sig i omgivelserne og færdes så selvstændigt og sikkert som muligt inde og ude - med eller uden ledsager.

Teknikkerne kan være at indøve kendskab til hele områder eller ruter som turen fra klasselokalet til SFO'en, gymnastiksalen eller skolebiblioteket og at træne og lære at udnytte de øvrige sanser, for på den måde at blive bedre til at orientere sig f.eks. via hørelsen. O&M giver også teknikker til at benytte sig af kendemærker og ledelinjer, når man skal rundt. Hertil er den lange hvide mobilitystok et centralt hjælpemiddel for elever med blindhed. Anvendelsen af mobilitystokken forudsætter undervisning og instruktion fra en uddannet O&M instruktør.

3.2.1. Orientering & mobility – før skolestart

I indskoling handler O&M om, at eleven skal lære at orientere sig og bevæge sig rundt uden ledsager. Eleven skal føle sig tryk ved at færdes selvstændigt i sine omgivelser – både ude og inde, også i frikvarter og SFO. At kunne færdes selvstændigt er af afgørende betydning for barnets mulighed for at deltage på lige fod med kammeraterne, også i sociale sammenhænge og leg.

O&M træningen påbegyndes i god tid før eleven starter på skolen. Det er kommunens instruktør i orientering & mobility, som træner O&M med eleven.

3.2.2. Orientering & mobility – i indskolingsårene

I indskolingsårene arbejdes vedvarende med selvstændighed og selvhjulpenhed som målet i takt med elevens generelle udvikling og den frihed også jævnaldrende kammerater gradvist opnår i forhold til at gå alene, kunne tage med kammerater hjem efter skole eller tage offentlig transport til og fra skole og SFO osv.

Instruktøren i orientering & mobility bør træne O&M med eleven, når eleven skifter klassetrin og dermed sandsynligvis også klasselokale, og når fag som kræver særligt faglokale kommer til.

Som pædagogisk personale og lærer i indskoling bør du:

- Understøtte elevens selvstændighed i orientering & mobility.
- Være opmærksom på, om eleven kan finde rundt på skolen og ved eksterne skoleaktiviteter. Etabler en løbende dialog med eleven for at understøtte orienteringsdelen ved f.eks. at spørge: Hvor er du? Hvor skal du hen? Hvordan kommer du derhen? Gerne i samarbejde med synskonsulenten og O&M instruktøren om arbejde med elevens omverdensforståelse og ruteindlæring.
- Få instruktion i ledsageteknik (af synskonsulenten) allerede i indskoling – gælder også for klassekammeraterne.
- Husk at eleven kan have brug for at blive ledsaget f.eks. til nye faglokaler, klasselokaler, på ekskursioner, lejrskole og under transport.
- Synstolk for eleven når I går sammen (sæt ord på hvad du foretager dig, hvor I er, hvad du ser, lad eleven berøre særlige fysiske kendemærker mm) for på den måde at lære eleven omgivelserne at kende.
- Understøt synskonsulentens vejledninger og anvisninger til eleven - også i forhold til anvendelse af de mobilityhjælpemidler synskonsulenten introducerer til eleven, når de skønnes relevante.
- Vær sikker på at eleven kan følge simple færdselsinstruktioner – få evt. hjælp af synskonsulenten.

3.3. Tekniske hjælpemidler

Eleven kan have forskellige tekniske hjælpemidler, bl.a. synskompenserende hjælpemidler og hjælpemidler som understøtter udvikling og læring. Det kan være Perkinsmaskiner, lydoptagere, tablets, CCTV'er, mm.

Der er kontinuerlig udvikling på området, og digitaliseringen af tekniske hjælpemidler har øget antallet, og nye kommer løbende til. Synskonsulenten udreder behovet for, og vurderer relevansen af, de tekniske hjælpemidler og introducerer hjælpemidlerne for eleven, når det er aktuelt.

3.3.1. Særlige hjælpemidler i undervisningen

Elever med nedsat syn har brug for forstørrelses-hjælpemidler, som gør dem i stand til at udnytte synsresten i undervisningssituationen og i hverdagen generelt.

Elever med blindhed anvender punktskriftudstyr, når de skal lære at læse og skrive. Der er forskellige typer af punktskriftudstyr, som anvendes i forskellige sammenhænge:

- Manuelle Perkinsmaskiner til at give barnet en grundlæggende forståelse af skriftsproget samt af at skrive direkte på et stykke papir.

- Elektroniske punktnotationsapparater til via punktskrift at skrive, redigere og lagre dokumenter.
- Punkttastaturer og -displays til brug i forbindelse med computer.

Elever med blindhed anvender også hjælpemidler med taleoutput og -input. Det gælder både specielt software til computer og andre elektroniske enheder som eksempelvis mobiltelefoner.

Afhængig af graden af synsnedsættelse er der individuelle forskelle på, hvilke særlige hjælpemidler i undervisningen, der bedst understøtter eleven i forskellige læringssituationer.

Som lærer/pædagogisk personale kan du altid få råd og vejledning af synskonsulenten, hvis du ser, at elevens behov for særlige hjælpemidler i undervisningen ændrer sig.

Internationale studier⁴ viser, at der er tydelig sammenhæng mellem anvendelse af særlige hjælpemidler i undervisningen og positive resultater på gennemførelse af ungdomsuddannelse og videregående uddannelse. Anvendelsen og funktionaliteten af særlige hjælpemidler i undervisningen bør derfor have høj prioritering i skolen, og underviserne bør tilskynde eleverne til at anvende deres hjælpemidler allerede i indskolingsårene, hvor gode og hensigtsmæssige vaner skal indarbejdes.

Foto: Synscenter Refsnæs

Det er derfor væsentligt, at skolen fra eleven starter og frem mod at eleven dimitterer, har udpeget lærere som er tovholdere på og har ansvar for elevens anvendelse af de særlige hjælpemidler i undervisningen herunder ansvar for:

- Anskaffelse (i samarbejde med synskonsulenten)
- Elevens oplæring i hjælpemidlerne
- At de digitale hjælpemidler kan interagere med de it-systemer og platforme, skolen anvender
- Teknisk support og hjælp
- Opdateringer
- Konvertering af filer
- Reparationer
- Vejledning hvis eleven ikke anvender/ kan anvende de særlige hjælpemidler i undervisningen

Synskonsulenten kan rådgive, vejlede og undervise skolens lærere og øvrige personale i korrekt brug af barnets hjælpemidler.

Hen mod slutningen af indskolingsforløbet bør eleven selvstændigt kunne benytte en computer og ti-fingersystemet, og der bør samarbejdes med synskonsulenten om dette mål.

3.3.2. Tilgængelige undervisningsmidler

Det er en forudsætning for elevens anvendelse af de særlige hjælpemidler i undervisningen, at lærings- og undervisningsmateriale og læringsplatforme/portaler er tilgængelige i tilpassede alternative formater (f.eks. forstørrelser, skrivbare e-bøger, til punktdisplay, i punkt på papir, opmærkede pdf'er, som opmærket Word, osv.)

Læreren bør sikre, at den del af undervisningen, som præsenteres visuelt på tavler med projektor og lignende, er tilgængeliggjort for eleven på en anden måde. Drøft dette med synskonsulenten som kan vejlede og rådgive om dette i forhold til den enkelte elevs synsnedsettelse.

Læreren bør synstolke (sige højt), hvad der bliver skrevet på tavlen. Det gør det muligt for eleven med synsnedsettelse at følge med på lige fod med de øvrige elever.

På Whiteboard/Smartboard bruges sort kontrastfyldt tusch - undgå blænding fra lys og vinduer.

Hvis en læringsplatform ikke er tilgængelig, skal der på forhånd tænkes i et alternativ, f.eks. printet materiale. Også her kan synskonsulenten vejlede og rådgive.

Indscannede tekster, som er lavet om til pdf-filer, skal være af god og læsbar kvalitet. Hvis teksten er gnidret eller står skævt, er den svær at lave tekstgenkendelse på.

Undervisningsmaterialet bør altid være tilgængeliggjort på forhånd, så en elev med synsnedsettelse ikke skal vente på materialet midt i undervisningssituationen. Dette bør tænkes ind helt ned i mindste detalje, også i forhold til dag-til-dag materiale: hand-outs, spørgsmål til gruppearbejde mm.

Film i undervisningen:

Når der skal arbejdes med film, bør eleven have adgang til filmen på forhånd (lån eller streaming) for på den måde at kunne forberede sig på undervisningssituationen.

Taktile illustrationer:

Læs om brug af taktile illustrationer i undervisningen i hæftet **Billeder til fingerspidserne**, som frit kan læses og downloades via **Social- og Boligstyrelsens hjemmeside**.

Find og bestil tilgængelige undervisningsmaterialer

Tilgængeliggjorte undervisningsmaterialer kan vederlagsfrit bestilles i **Biblus** - det nationale skolebibliotek for børn og unge med synsnedsættelse. Biblioteket indeholder lærings- og undervisningsmateriale i alternative, tilgængelige formater. Materialerne er didaktisk tilrettelagt og grafisk tilpasset af Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs til brug for børn og unge med synsnedsættelse i dagtilbud og grundskole.

Materialerne i Biblus kan anvendes direkte, eller de kan konverteres til andre alternative formater ved hjælp af **RoboBraille-tjenesten**.

Find Biblus og RoboBraille-tjenesten på Synscenter Refsnæs' hjemmeside.

I Nota kan der hentes allerede eksisterende undervisningsmaterialer i tilgængelige formater til elever og studerende i grundskolen, på ungdoms- og videregående uddannelser. Læs mere om Notas services på **Nota.dk**

3.4. Sociale kompetencer

Lærere og pædagogisk personale bør sikre, at det sociale fællesskab i klassen også tilgodeser behovet for jævnbyrdige sociale kontakter og samarbejdsmuligheder hos eleven med synsnedsættelse.

Lærere og pædagogisk personale bør have opmærksomhed på, at elevens manglende evne til at kunne aflæse ansigtsmimik og kropssprog påvirker elevens relationsdannelse og det sociale samspil med andre.

Elever med synsnedsættelse skal undervises direkte i de sociale færdigheder og kompetencer, som andre elever lærer via imitation:

- Eleverne bør lære og understøttes i at have fokus på det auditive udtryk; f.eks. at sindsstemninger kan høres på stemmeføringen, samt at ansigtsudtryk kan høres.
- Tal følelser med eleven; hvad det betyder, når en kammerat lyder ked af det, glad, overstadig osv.
- Tal med eleven om kropssprog; hvad kan man signalere med forskellig gestik.
- Tal med eleven om at vende hovedet mod den der taler og at smile, når man gerne vil i kontakt.
- Tal med eleven om at trøste, når nogen er ked af det.

Foto: Synscenter Refsnæs

Som lærer bør du være det gode eksempel og handlingskorrigerende eleven med synsnedsættelse, når dette er nødvendigt, på samme måde som man vil gøre med alle andre elever, også i andres påhør, så kammerater også lærer at kammeraten med synsnedsættelse skal indgå i fællesskabet på godt og skidt som alle andre.

I indskolingen er der stor åbenhed og interesse fra de andre elever og vilje til at hjælpe.

Lær klassekammeraterne:

- At tilbyde hjælp, at kunne hjælpe hinanden, tage imod hjælp, bede om hjælp, ikke overhjelpe.
- At synstolke (fortælle hvem de er, hvor de er, hvor de er på vej hen, hvad de laver osv., osv.) så eleven kan navigere i det der foregår, i de omgivelser de ikke kan se.
- Generelle omgangsformer overfor kammerater med synsnedsættelse og ledsageteknik.
- Om betydningen og konsekvensen af synsnedsættelsen for deres kammerat, og lad dem selv prøve hvordan det er at have en synsnedsættelse (simuleringsbriller og afblænding).

Synskonsulenten kan undervise klassen i dette.

Allerede før skolestart bør klassekammeraterne og deres forældre orienteres om, at der starter en elev med synsnedsættelse i klassen, om konsekvenserne af synsnedsættelsen for kammeraten, og at de ved skolestart lærer mere om dette, ledsageteknik og omgangsform.

Foto: Synscenter Refsnæs

Arbejd med makkerskaber i klassen så eleven med synsnedsættelse lærer alle kammeraterne at kende på kryds og tværs i klassen.

Inklusionseftersynet² påpeger, at forskning og undersøgelser viser, at arbejdet med peer tutoring/kooperativ læring i skolen, har gavnlig effekt på inklusionsarbejdet.

3.4.1. Støttepersoner

Få etableret klare aftaler og løbende evaluering af støttepersonens rolle og funktion i forhold til den enkelte elev og i klassefællesskabet. Vær opmærksom på at støttepersoner kan være med til at isolere barnet fra kontaktmuligheder i klassen. Omgivet af særlige hjælpemidler i undervisningen, særlige tilrettelagte undervisningsmaterialer og støttelærer kan få eleven til at føle sig særlig og uden for fællesskabet.

I hæftet **Fri leg. Gode rammer for udendørs aktiviteter i frikvarter og SFO for blinde og svagsynede børn**, der er udgivet af Handicapidrættens Videnscenter og Videnscenter for Synshandicap og som frit kan læses og downloades via [Social- og Boligstyrelsens hjemmeside](#), kan du bl.a. læse mere om og få hjælp til:

- Hvordan du hjælper barnet med at udvikle gode strategier for at komme med i legen og fællesskabet.
- Hvilke aktiviteter er gode at sætte i gang, så alle børn kan være med.
- Hvordan du kan hjælpe barnet med synsnedsættelse til legeaftaler i frikvarteret og SFO'en.
- Hvordan du undgår at stå i vejen for aftaler mellem barnet med synsnedsættelse og andre børn.

3.4.2. Frikvarter og SFO

Skolen og SFO'en er nok det vigtigste sociale mødested for børn i skolealderen og den læring, der sker gennem frikvarter og leg, er mindst lige så vigtig for børnenes udvikling til kompetente voksne som det, der foregår i timerne og i de organiserede aktiviteter. Samspillet i den fri leg er af stor betydning for det sociale samspil i klassen, og barnets legerelationer med seende børn er afgørende for, at barnet kan udvikle og fastholde gode sociale kompetencer. De autonome leges høje tempo og manglende struktur kan gøre det svært for børn med synsnedsættelse at deltage i aktiviteterne og den fri leg i frikvarteret eller SFO'en, og det skaber risiko for, at barnet med synsnedsættelse ikke har nogen at lege med.

For at sikre at eleven også er en del af det sociale fællesskab i frikvartererne i indskolingsårene, bør frikvartererne og SFO-tiden organiseres af en voksen:

Aftal på forhånd og før klasseværelset forlades, hvem eleverne er sammen med i frikvarteret, og hvad de skal lave.

- Organiserede aktiviteter øger muligheden for deltagelse.
- Aktiviteter i mindre grupper er mere overskuelig for eleven.

Inklusion af børn med synsnedsættelse i skolernes frikvarter og fri leg kommer ikke af sig selv, men kræver en målrettet pædagogisk indsats. Barnets legekompeterer bør afdækkes inden skolestart. Har barnet ikke de nødvendige kompetencer, bør dette være et læringsmål for barnet.

3.4.3. Leg og udvikling af legekompeterer i indskolingen

I børnehvealderen er der fokus på udvikling af barnets legekompeterer, som ofte forventes at være etableret ved skolestart. Det er imidlertid ikke tilfældet for alle børn. Børn med synsnedsættelse kan ofte være forsinket i deres generelle udvikling og i deres udvikling af legekompeterer. Den primære socialisering foregår i samspil med forældre/omsorgspersoner, hvor læring af normer og regler

sker. Det er en asymmetrisk magtrelation mellem barn og forældre/omsorgspersoner, som har ansvaret for relationen (vertikale relation). Gennem børnehvetiden vil samspillet med kammeraterne komme til at fylde mere og mere, og barnet får erfaringer med at indgå i forhandlingssituationer om leg med andre børn i en symmetrisk magtrelation (horizontale relationer).

Udvikling af sociale kompetencer sker gennem legen, som er en dominerende aktivitet de første 8-10 år. Gennem legen får børnene deres egen kultur uden indblanding og tilstedeværelse af voksne, og den bliver indfaldsvinklen til venner og socialt fællesskab. Børn med nedsat syn har behov for kompensation for at lære det sociale samspil i både vertikale og horizontale relationer⁵

Der kan derfor være behov for også at have opmærksomhed på leg i indskolingen, for at barnet med nedsat synsfunktion får mulighed for adgang til børnekulturen og mulighed for at udvikle sociale kompetencer.

I understøttelsen af legeudviklingen har den voksne (pædagogen/læreren) skiftende roller. Alt efter, hvor langt barnet er i udviklingen, forandrer rollen sig og kan være:

- Rollemodel
- Iscenesætter
- Observatør
- Deltager
- "Fraværende"

Der skal være opmærksomhed på, at rammerne for legen er tilstede:

- Rum og indretning til leg
- Materialer, genstande mm.
- Tid
- Andre børn

De sociale elementer der er på spil er:

- Det sociale samspil
- Kendskab til regler for kommunikation
- Kontaktformer

Desuden skal barnet kunne forestille sig legetemaets symbolske omskrivninger, f.eks. at en sten ude i sandkassen kan repræsentere et dyr.

Understøttelsesstrategier kan være:

At anvende det tolkende princip, hvor der gives en beskrivelse af, hvem der deltager, hvor er de, hvad leger de med uden at bryde illusionen i legen, gribe ind og styre og/eller organisering af en rammeleg med fælles planlægning af tema, ramme og indholdsside

Læs mere i: **Sådan kan du påvirke børns sociale leg**, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#).

3.5. Sund fritid

Børn har brug for skolens fællesskab, men også for det alternative fællesskab et aktivt fritidsliv kan give. De erfaringer og færdigheder eleven opnår i fritiden, kan understøtte læring og Fælles Mål i skolen, og et sundt og aktivt fritidsliv er med til at opdyrke elevens sociale relationer og udvikle de sociale kompetencer.

At have gode sociale relationer og være en del af et fællesskab, er afgørende for børns generelle trivsel, men også for trivsel og læring i skolen, og såfremt de ikke opnår følelsen af at høre til i et fællesskab, kan de udvikle disintegration og lavere præsteren⁶.

Skolen bør opfordre og motivere eleven med synsnet-sættelse til at deltage i fritidsaktiviteter udenfor skoletiden. Aktiviteter som ud over legerelationer også gælder f.eks. idræt, musik, spejder og kreative aktiviteter.

Mange skoler arbejder systematisk med legegrupper/trivselsgrupper/venskabsgrupper – en rotationsordning som sikrer, at alle kommer til at lege med hinanden, hos hinanden og på skift i mindre grupper og udenfor skoletiden. Målet er at forbedre trivslen og samhørighedsfølelsen i klasserne,

Foto: Synscenter Refsnæs

men disse organiserede grupper er også en oplagt måde at få inkluderet eleven med synsnedsættelse i det sociale fællesskab i klassen, da det bliver selvfølgelig at have kammeraten med synsnedsættelse med hjemme eller være hjemme hos.

Brug i samarbejde med elevens forældre nyhedsbreve, forældremøder og Aula til at orientere klassens øvrige forældre om hvordan legegrupper, legeaftaler, børnefødselsdag mm rent praktisk kan lade sig gøre med en klassekammerat med synsnedsættelse.

Understøt og opfordr samtidig klassekammeraternes forældre til også at lave legeaftaler med kammeraten med synsnedsættelse, selvom det måske i første omgang virker uoverskueligt for dem.

Vær med til at tydeliggøre, at eleven med synsnedsættelse ikke skal og bør behandles som noget særligt, men som en kammerat på lige fod med de øvrige klassekammerater.

Få råd og vejledning af synskonsulenten til at rådgive klassens forældre.

3.5.1. Rollemodeller

Elever med synsnedsættelse har brug for at være en del af fællesskabet i klassen på lige fod med klassekammeraterne, men har også brug for at have venner med synsnedsættelse. Venner som kan være rollemodeller og som de kan spejle sig i. Oftest er der kun en enkelt elev med synsnedsættelse på en skole og eleven må finde venner med synsnedsættelse uden for skolen.

Lærere og pædagogisk personale bør understøtte dette og bør opfordre elevens forældre til at opsøge disse fællesskaber, som bl.a. arrangeres lokalt af synskonsulenterne (f.eks. lejrture og skiture) og på Synscenter Refsnæs som afholder gruppeforløb, kurser og sommerskole målrettet f.eks. indskolings eleverne.

Formålene med disse aktiviteter er dels at undervise børnene i f.eks. ADL, selvstændighed, synskompenenserende teknikker mm, men også at give dem mulighed for at møde andre børn med synsnedsættelse og derigennem bl.a. støtte dem i deres identitetsudvikling og forståelse for egen funktionsnedsættelse.

3.6. Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked

Allerede i indskolingsårene bør der arbejdes målrettet mod at eleven kan kvalificere sig til videreuddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og aktiv samfundsdeltagelse.

Det er væsentligt at have fokus på vigtigheden af, at det pædagogiske personale/lærerne er vedholdende i forhold til at eleven med synsnedsættelse skal deltage i undervisningen på lige fod med klassekammeraterne. Dette vil bidrage til elevens udvikling og progression mod selvstændig levevis.

Voksne og kammerater omkring eleven kan nemt udvikle en opfattelse af, at det er "synd", at eleven skal deltage og følge med i timerne og i skoledagene på lige fod med klassekammeraterne. Hvis eleven hurtigt bliver udtrættet, udmattet eller giver op, kan denne opfattelse medføre en u hensigtsmæssig beskyttelse. Dette øger risikoen for indlært/tillært hjælpeløshed (learned helplessness⁸) med passivitet, manglende selvstændighed og manglende selvtillid som følge.

Stil i stedet realistiske krav til eleven og find i samarbejde med forældrene og synskonsulenten frem til fælles strategier, metode og læringsmål, som kan hjælpe og motivere eleven, når noget er svært eller uoverskueligt.

3.6.1. Vær opmærksom på mængden af lektier

Synsnedsættelsen og de særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer kræver mere tid og energi, end kammeraterne behøver bruge på lektier. Det er vigtigt at følge med og klare sig godt. Men det er også yderst vigtigt, at eleven har tid til det sociale liv uden for skolen; fritidsinteresser og venner.

For at imødekomme behovet for både lektielæsning og elevens deltagelse i fællesskabet, kan der afsættes tid til lektielæsning fremfor at eleven skal fortsætte til lektierne er færdige. Det kan i samråd med synskonsulenten aftales med forældre og lærere, at der læses lektier i f.eks. 30 minutter, og så er der ikke mere lektielæsning den dag, uanset hvor langt man er nået. Det er vigtigt at følge med i skolen, men det sociale liv er mindst lige så vigtigt.

Foto: Synscenter Refsnæs

3.6.2. Inkludering – i alle fag og i al undervisning

Da målet for alle elever efter endt grundskole er at tilgå en ungdomsuddannelse og kvalificere til arbejdsmarkedet, bør der hele vejen være opmærksomhed på, at eleven har mulighed for at bestå folkeskolens afgangsprøve. Vær opmærksom på hvilke konsekvenser eventuelle fritagelser i fag kan betyde for dette. Tidlig fritagelse kan betyde, at eleven ikke opnår de fulde kompetencer til at gå til prøve i faget.

Eleven bør inkluderes i alle fag og i al undervisning sammen med klassekammeraterne, også i emneuger, på ekskursioner, lejrskoler, i gruppearbejde osv., osv.

En del elever med synsnedsættelse oplever, at de bliver fritaget fra fag som f.eks. idræt, og i stedet skal lave lektier eller have undervisning i punktskrift osv., osv.

Fritagelse fra fag og særskilt undervisning fysisk adskilt fra klassefællesskabet udenfor klassen virker socialt ekskluderende og stigmatiserende, og vil ofte svække elevens faglige udvikling og læring.

I indskoling er det især idrætsundervisningen, elever med synsnedsættelse fritages fra.

Få inspiration til hvordan eleven kan inkluderes i læringsfællesskabet i undervisningen på lige fod med deres seende kammerater i vejledningen **Idræt i øjenhøjde**, som frit kan læses og downloades via **Synscenter Refsnæs hjemmeside**.

Den målrettede indsats mod forberedelse til arbejdsmarked og uddannelse i indskoling bør være, at eleven deltager i undervisningen på lige fod med klassekammeraterne, dog med særlig hensyntagen til synsnedsættelsen (særlig tilrettelagte undervisningsmidler, hjælpemidler mm) og at lære eleven at kunne arbejde selvstændigt, at kunne samarbejde og være en forpligtende del af fællesskabet.

Den støtte du yder eleven, er altid en balance mellem at fremme elevens selvstændighed og selvtilid og en risiko for at overkompensere til voksenafhængighed. Dette kan ofte forebygges ved at du sammen med lærerteamet, elev og forældre aftaler læringsmål med støtten. Hvilke færdigheder skal eleven mestre på det givne skoletrin og hvilke færdigheder hænger det sammen med i forhold til kommende trin.

- At lære både at vinde og at tabe
- At indgå i teamarbejde, samarbejde, samspil og grupper
- At finde på nye aktiviteter og selv byde ind med noget også i leg
- At lære at beskrive egne behov og grænser
- At tage initiativ selv, være aktiv, have autonomi
- At udfordre sig selv/konkurrere med sig selv/prøve

3.6.3. Praktiske råd til gruppearbejde

Sørg for at det materiale der skal arbejdes med, er tilgængeliggjort på forhånd. Mange lærere giver et oplæg eller en appetitvækker, før et gruppearbejde begynder. Læs oplægget højt for hele klassen frem for at uddele oplægget til eleverne. På den måde inkluderes eleven med synsnedsættelse i processen.

Styr gruppedannelsen, da fri gruppedannelse er en visuel proces. En elev med synsnedsættelse har ikke mulighed for at deltage i klassens interne mimik og kropssprog, som ofte indgår i en elevstyret gruppedannelse.

Planlæg arbejdet i mindre grupper – det gør det nemmere for eleven med synsnedsættelse at ori

entere sig i gruppen, at bidrage og at påtage sig forskellige roller.

Medtænk altid de fysiske forhold i forbindelse med gruppearbejde og sørg for, at de særlige undervisningsmidler er til rådighed. Ofte foregår gruppearbejde ikke ved elevens eget bord med særlig indretning og lys. Husk derfor anden og bærbar computer med forstørrelsesprogram eller skærm-læser, hvis gruppearbejdet skal foregå væk fra elevens faste plads.

Læs mere og få flere gode råd til organisering af gruppearbejdet i hæftet **Synshandicap og gruppearbejde i Folkeskolen** udgivet af Videnscenter for Synshandicap.

3.6.4. Praktiske råd til emneuger

- Forbered eleven på ændringen i god tid før emneugen og lav aftaler på forhånd om elevens rolle under emneugen.
- Tilrettelæg ved behov emneugen på en måde, så eleven kan være i egen hjemmeklasse blandt egne hjælpemidler til undervisningsbrug.

3.6.5. Praktiske råd til lejrskole/koloni/ekskursioner

- Forbered eleven på turen i god tid før lejrskoler og kolonier. Vis lejrskoleområdet ude og inde til eleven i fred og ro sammen med et par klassekammerater, ikke kun til eleven alene.
- Tal med eleven om der er nogle bekymringer, som I kan være behjælpelige med. Det kan være overvældende at skulle et nyt og ukendt sted hen, så tal planerne igennem og forbered mest muligt, herunder også transporten.
- På ekskursioner bør samtlige elever altid gå sammen to og to, så eleven med synsned-sættelse aldrig bliver efterladt alene. Fortrop og bagtrop bør bære gule veste, så de er synlige for eleven med nedsat syn.
- For at skabe tryghed kan eleven evt. have en aftale om at må medbringe en opladet mobiltelefon med adgang til akutnumre til lærerne.
- Når eleverne er på cykelture, er det en god idé, at skolen har en tandemcykel, så eleven med synsned-sættelse kan cykle sammen med en klassekammerat og på den måde stadig være inkluderet.

Foto: Colourbox

3.7. Selvtillid og selvbestemmelse

Det er nødvendigt, at skolen bevidst arbejder med og understøtter elevens mulighed for at udvikle selvtillid og evne til selvbestemmelse. Som alle andre har eleven med en synsnedsættelse behov for at opleve, at de kan mestre og klare opgaverne, de stilles overfor. Samtidig skal de stilles overfor opgaver, der udfordrer dem til at lære mere. Det kan kræve et tæt samarbejde med elevens forældre at opbygge og fremme et positivt selvværd hos eleven og en realistisk opfattelse af sig selv.

Som beskrevet under bl.a. de udvidede læringsmål **Selvstændig levevis, Sociale Kompetencer og Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked** er god mestringssevne med til at kunne forstå og klare hverdagens aktiviteter på lige fod med de andre elever. Det kan være med til at fremme selvstændighed og selvværd og medvirke til højere grad af aktiv social deltagelse.

Opmærksomhedspunkter i forhold til at understøtte elevens selvtillid og selvbestemmelse kan være:

- Eleven bør have viden om sin synsnedsættelse og de behov han/hun har relateret til synsnedsættelsen.
- Tal åbent om synsnedsættelsen og behovet for hjælpemidler - også om forskellen på behovene hos eleven og klassekammeraterne. Det giver også eleven mulighed for at svare på spørgsmål relateret hertil.
- Eleven bør lære ved behov at bede klassekammeraterne eller voksne om hjælp eller ledsagelse. Understøt at eleven spørger på en hensigtsmæssig og imødekommende måde.
- Som lærer og pædagogisk personale bør du altid give eleven tid til og mulighed for selv at løse opgaverne (f.eks. snøre sine sko, lyne sin jakke mm). Lad eleven være med i alle klassens aktiviteter på lige fod med kammeraterne, også når der skal hentes mælk hos pedellen, lånes bøger på biblioteket, på tur med klassen eller ryddes op i skolegården.
- Forvent at eleven kan det samme som klassekammeraterne – også selvom opgaven

måske skal løses på en anden måde, eller det tager længere tid.

- Lær eleven at det er ok at sige, hvis der er noget han/hun ikke forstår i undervisningssituationer – der kan være noget, du som lærer ikke tænker over kun bliver præsenteret visuelt, eller materialer som ikke er tilgængelige. Eleven skal vide, at det er ok at gøre opmærksom på dette.
- Lad eleven være med i alle fag.
- Lær eleven at øve sig og opdage, at han/hun på den måde bliver bedre – husk at give eleven tid.
- Lad eleven bidrage og komme til orde i undervisningssituationerne på lige fod med klassekammeraterne – understøt og guid eleven, når synsnedsættelsen er en hindring for dette, f.eks. i gruppedannelse og gruppearbejde (læs mere om under det udvidede læringsmål forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked) og lær eleven selv at bidrage.
- Støt eleven med synsnedsættelse i at udvikle egne færdigheder eller kreative talenter – at være rigtig god til noget fremmer elevens selvtillid, men er også væsentligt, fordi disse talenter socialt set kan være en styrke i forhold til kammeraterne, og en vej ind i fællesskabet.

3.8. Kompenserende kommunikation

Hjælpemidler og færdigheder på dette område skal udvikle elevens "literacy" – dvs. evnen til at læse, skrive og anvende skrevne tekster samt taktile illustrationer og grafik. Undervisningsmaterialer er i stigende grad digitale. Men det er centralt for elevens literacyforståelse, at undervisningsmaterialer tilrettelægges både på papir og i digitalt format samt som taktilt materiale. Eleven får dermed erfaringer med punktskriften på papir og stoffet på papir og via elektroniske punktnotatapparat. Eleven skal også opleve og forstå analoge trykte medier, som seende anvender – f.eks. en lærebog, en roman, et tidsskrift osv., samt få forståelse for analoge publikationernes form og hvordan man f.eks. bladrer i en publikation.

3.8.1. Punktskrift/elever med blindhed

Punktskrift er en forudsætning for, at personer med blindhed kan tilegne sig færdigheder inden for læsning og skrivning og dermed få adgang til skriftsproget i indlæring, uddannelse, fritid, varetagelse af job, kommunikation på de sociale medier og kommunikation i det offentlige rum. Elever med synsnedsættelse og blindhed introduceres til skriftsproget og læsning i henhold til Fælles Mål for de enkelte klassetrin.

3.8.2. At læse og skrive elektronisk/digitalt i indskolingen/elever med blindhed

Skolens undervisningsmidler bliver typisk tilrettelagt digitalt, så eleven med blindhed via et elektronisk punktnotatapparat har adgang til stoffet.

- Eleven bør ved skolestart, eller så snart det skønnes, at eleven er i stand til at håndtere det, introduceres til et punktnotatapparat. Dette udredes i samarbejde med synskonsulenten.
- Eleven bør arbejde med punktskrift både elektronisk og på papir, så eleven kan håndtere punktskrift i forskellige undervisningssituationer.
- Eleven skal lære at afkode taktil illustration og grafik.

- Punktskrift anvendes til afmærkning i undervisningslokaler og hvor det ellers er relevant (garderobe, personligt skab, ringbind/kasser med undervisningsmaterialer m.m.).

Læs mere om punktskrift i vejledningen udgivet af Synscenter Refsnæs **Punktskriftguide. Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsættelse**, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#).

3.9. Effektiv Sansebrug

Ved skolestart er det forventeligt, at eleven har udviklet gode fundamentale sansemotoriske færdigheder. Sansemotoriske aktiviteter indgår i alle vores handlinger og har stor indflydelse på, hvordan vi interagerer med verden omkring os samt den kognitive udvikling. Vi registrerer, sorterer og bearbejder konstant sanseinput og planlægger, hvilken handling der er mest hensigtsmæssig af udføre.

Grundlæggende er der forventning om, at eleven ved skolestart bl.a. kan.

- Sidde stille på en stol og række hånden op.
- Hoppe, hinke, gå, løbe.
- Gripe og kaste en bold.
- Skrive, tegne, klippe.
- Udføre basale ADL-aktiviteter (se afsnit om selvstændig levevis).
- Regulere sig hensigtsmæssig i forhold til de udefrakommende sanseinput og fra sig selv. F.eks. sortere i lyde, lytte og reagere hensigtsmæssig i forhold til situationen.
- Regulere sit arousal- niveau (vågenhed, parathed og opmærksomhed).

Disse fundamentale færdigheder udvikles fortsat i løbet af indskolingsperioden, og de motoriske færdigheder bliver mere automatiserede og kvalificerede, så eleven bruger mindre energi på at "styre" kroppen og i stedet bruge energi på læring.

Elever med stærk synsnedsættelse har brug for særlig opmærksomhed i forhold til at udvikle sig sansemotorisk. Eleven kompenserer for det manglende /stærkt nedsatte syn med de øvrige sanser, og det tager oftere længere tid at oparbejde og kvalificere de fundamentale sansemotoriske færdigheder. De sansemotoriske færdigheder har indflydelse på elevens sociale kompetencer, udvikling af selvtillid og selvværd samt udførelse af ADL og O&M færdigheder. Undersøgelser⁸ viser også, at gode grov- og finmotoriske færdigheder er positivt associeret med elevens faglige niveau i matematik

og læsning. Der er derfor god grund til at være opmærksom på elevens grov- og finmotorik og stimulering af denne i alle situationer.

I gennem skoletiden er eleven mere stillesiddende end tidligere. Elever med en synsnedsættelse har ofte uhensigtsmæssige siddestillinger, når de skal bruge deres syn. De skal derfor passe ekstra på deres nakke og ryg. Mulighed for bevægelse og forskellige siddestillinger i løbet af skoledagen er med til at forebygge smerter og fejlstillinger.

Indsatserne der arbejdes med i de øvrige udvidede læringsmål **Selvstændig levevis**, **Sociale Kompetencer** og **Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked**, **Selvtillid og selvbestemmelse**, **Kompenserende kommunikation** overlapper de indsatser, der bør arbejdes med under Effektiv sansebrug.

Vær opmærksom på at:

- Inddrage og involvere eleven i alle sensoriske og motoriske aktiviteter igennem hele dagen.
- Eleven bør have mulighed for bevægelse og forskellige siddestillinger i løbet af skoledagen.
- Kontakte synskonsulenten, hvis eleven ikke lærer af sine erfaringer over tid, har svært ved at opretholde arousal, reagerer uhensigtsmæssigt på sanseinput eller der er bekymring omkring elevens grov- eller finmotorik. Synskonsulenten kan foretage en vurdering af eleven og eventuelt indstille til en udredning af elevens sansemotoriske udvikling på Synscenter Refsnæs med henblik på at udarbejde en videre forløbsstrategi.

Fodnoter:

1 **Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsettelse 0-18 år.** 2. udg. (2020). Odense: Socialstyrelsen.

2 Jørgensen A.S.W. et al.(red.) (2016). **Afrapportering af inklusionseftersynet. Et overblik over den samlede afrapportering.** Kbh.: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.

3 Dyssegaard C.B., Larsen M.S. & Tiftikci N. (2013). **Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion af børn med særlige behov i grundskolen. Systematisk review.** København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning IUP, Aarhus Universitet.

Dyssegaard C.B. & Larsen M.S. (2013). **Viden om inklusion.** Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.

4 Kelly S.M. & D.W. Smith (2011). **The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research.** *Journal of Visual Impairment & Blindness* 105(2): 73-83.

5 Vollan A. & Hollakleiv M. (1998). **Sosial inkludering med fokus på leik – Leik og sosial inkludering i barnehage, hjem, skole og fritid.** *Synspunkt* 13(2): 28-39.

6 Hattie J. (2013). **Synlig læring – for lærere.** Frederikshavn: Dafolo.

7 Sacks S., Kekelis L. & Gaylord-Ross R. (red.)(1997).**The Development of Social Skills by Blind and Visually Impaired Students. Exploratory studies and strategies.** New York, N.Y: AFB Press.

8 Pagh Pedersen T., Weber Pant S. & Ammitzbøll J. (2020). **Motorisk udvikling ved indskolingsalderen. Temarapport fra Databasen Børns Sundhed for skoleåret 2018/19.** Kbh.: SIF, Statens Institut for Folkesundhed.

4. Referencer

- Allman C.B., Lewis S. & Spungin S.J. (eds.). (2014). **ECC Essentials. Teaching the Expanded Core Curriculum to Students with Visual Impairments**. New York, N.Y.: AFB Press, American Foundation for the blind.
- Ankerdal W. & Thorsen E. (red.) (1995). **Undervisning af elever med synshandicap. Temahæfte 11**. Kbh.: Undervisningsministeriet.
- Ankerstjerne T. & Stæhr M.H. (2018). **Grundlag for pædagogfaglighed i fritid og skole**. Kbh.: Undervisningsministeriet & BUPL.
- Bengtsson S., Mateu N.C. & Høst A. (2010). **Blinde børn – integration eller isolation? Blinde børns trivsel og vilkår i hjemmet, fritiden og skolen**. Kbh.: SFI.
- Bergmann A. et al. (2012). **Billeder til fingerspidserne**. Odense: Videnscenter for Synshandicap & Socialstyrelsen.
- Blikstad-Balas M. (2016). **Literacy i skolen**. Oslo: Universitetsforlaget.
- Broström S. (2019). **Overgange og sammenhænge i børns liv**. Kbh., Akademisk Forlag, 2019.
- DCUM-vejledning: Lyd grundskolen**. (2017). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM. Lokaliseret d. 28. maj 2020 på <https://dcum.dk/grundskole/love-regler-og-anvisninger/dcum-vejledning-lyd-grundskolen>
- Developing the Best Education for Your Child with Blindness or Visual Impairment** (2016). Watertown, Mass.: Perkins School for the Blind. Lokaliseret 9. juni 2020 på: <https://www.perkins.org/sites/default/files/perkins-expanded-core-curriculum-booklet.pdf>
- Dyssegaard C.B., Larsen M.S. & Tiftkici N. (2013). **Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion af børn med særlige behov i grundskolen. Systematisk review**. København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning IUP, Aarhus Universitet.
- Dyssegaard C.B. & Larsen M.S. (2013). **Viden om inklusion**. Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år. 2. udg.** (2020). Odense: Socialstyrelsen.
- Forsbak, Ø. et al. (2013). **Veiledningsmaterie om å tilrettelegge opplæringen i fag for sterkt svaksynte og blinde elever**. U. st.: Statped.
- Hallestad L. (2015). **Sådan følges I ad - når den ene har en synsnedsættelse**. Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Hattie J. (2013). **Synlig læring – for lærere**. Frederikshavn: Dafolo.
- Hedegaard-Sørensen L. & Grumløse S.P. (2016). **Lærrefaglighed, inklusion og differentiering. Pædagogiske lektionsstudier i praksis**. Kbh.: Samfundslitteratur.
- Holmskov H. & Knigge M.L. (2007). **De svære overgange. Kortlægning af problemstillinger i forbindelse med overgange for børn og unge med handicap**. Ringsted: Servicestyrelsen, Handicapenheden.
- Idræt i øjenhøjde. Inspirations- og vejledningsmateriale målrettet børn og unge med synsnedsættelses deltagelse i idræt i grundskolen (2019)**. Kalundborg: Synscenter Refsnæs, Viden- og Udviklingsenheden.
- Indeklimaguiden** (u. år). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM.
- Indsatsen for blinde og stærkt svagsynede. Afrapportering fra den tværministerielle arbejdsgruppe** (2011). Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.
- Jørgensen A.S.W. et al.(red.) (2016). **Afrapportering af inklusionseftersynet. Et overblik over den samlede afrapportering**. Kbh.: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.
- Karten T. (2020). Elever med synshandicap og blinde elever I: **Find styrken hos børn med særlige behov** pp. 177-186. Frederiksberg: Frydenlund.

Kelly S.M. & D.W. Smith (2011). **The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research.** *Journal of Visual Impairment & Blindness* 105(2): 73-83.

Kermit P. et al.(2014). **En av flokken? Inkludering og ungdom med sansetap - muligheter og begrensninger.** Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS (Statped).

Klingenberg O. et al. (2015). **Kunnskapsoversikt over forskningsfunn om læring hos barn og unge med synshemming.** Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS (Statped).

Knudsen A., Fløe Pedersen L. & Rodney R. (2006). **Synshandicap og gruppearbejde i Folkeskolen. Praktiske råd til faglæreren.** Hellerup: Videncenter for Synshandicap.

Lang M., Hintermair M., & Sarimski K. (2017). **Social-emotional competences in very young visually impaired children.** *British Journal of Visual Impairment* 35(1), 29–43.

Munk Hansen M. & Nord G.C. (2019). **Mit barn skal i skole – overgangen fra børnehaven til skole.** Podcast. Kalundborg: Synscenter Refsnæs.

Nissen C. (2018). **Sansemotorik og samspil - Forstå børn der er svære at forstå.** kbh.: Dansk Psykologisk Forlag.

Olsen K., Soulié T. & Teilmann T. (2010). **Fri leg. Gode rammer for udendørs aktiviteter i frikvarter og SFO for blinde og svagsynede børn.** Roskilde: Handicapdrættens Videnscenter og Videncenter for Synshandicap.

Overgange. Tema (2009). Tidsskriftet 0-14. Århus: Dansk Pædagogisk Forum.

Pagh Pedersen T., Weber Pant S. & Ammitzbøll J. (2020). **Motorisk udvikling ved indskolingsalderen. Tamarapport fra Databasen Børns Sundhed for skoleåret 2018/19.** Kbh.: SIF, Statens Institut for Folkesundhed.

Pedersen B.E. (2019). **Oplevelse af læring i skolen for elever med blindhed - Hvad har betydning? Mastergradsavhandling. Studieprogram: Master i synspeda-**

gogikk og synsrehabilitering. Kongsberg: Universitetet i Sørøst-Norge, Fakultet for Helse- og sosialvitenskap.

Pohl Nielsen C. (red.) et al. (2016). **Inklusion i Folkeskolen. Sammenfatning af resultaterne fra Inklusionspanelet.** Rapport. København: SFI.

Punktskriftguide. Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsættelse (2019). Kalundborg: Synscenter Refsnæs.

På vej i skolen - om at skabe sammenhæng mellem dagtilbud, skole, SFO og fritidshjem (2009). Kbh.: Velfærdsministeriet & Undervisningsministeriet.

Sacks S., Kekelis L. & Gaylord-Ross R. (red.) (1997). **The Development of Social Skills by Blind and Visually Impaired Students. Exploratory studies and strategies.** New York, N.Y: AFB Press.

Styrkede overgange. Erfaringsopsamling fra syv projekter om overgangen fra børnehaven til SFO og skole (2016). Kbh.: Danmarks Evalueringsinstitut, EVA.

Vejledning vedr. lys og belysning. Til brug for fagprofessionelle, som vejleder børn og unge med synsnedsættelse samt børn og unge med synsnedsættelse og yderligere funktionsnedsættelser, 2. udg. (2020). Herning: DTHS, Danske Tale- Høre- og Synsinstitutioner, Vidensforum for Lys og Belysning.

de Verdier K. (2018). **Children with blindness: Developmental aspects, comorbidity and implications for education and support. Doctoral thesis.** Stockholm: Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Special Education.

Viden Om - inkluderende læringsmiljøer for elever med synsnedsættelse [Delnotat - synsnedsættelse; Case; Dialogkort; Faktaark og Udviklingsredskab] (2020). Kbh.: Børne- og Undervisningsministeriet. Lokaliseret 10-06-20 på: <https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/viden-om-udgivelser/viden-om-inkluderende-laeringsmiljoer>

Vollan A. & Hollakleiv M. (1998). **Sosial inkludering med fokus på lek – Lek og sosial inkludering i barnehage, hjem, skole og fritid.** *Synspunkt* 13(2): 28-39.

5. Begrebsdefinition

Definition af centrale begreber anvendt i vejledningen.

Kilder: Socialstyrelsens Forløbsbeskrivelse for børn og unge med alvorlig synsnedsettelse, Socialebegreber.dk, Lex.dk, IBOS.dk, Dansk Blindesamfund samt begreber defineret på baggrund i faglitteratur på synsområdet.

ADL-instruktør

En fagprofessionel person med synsfaglige kompetencer til at instruere og undervise mennesker med synsnedsettelse i Almindelig Daglig Livsførelse (ADL).

Blindhed

Manglende eller stærkt nedsat syn. En person, der ikke kan orientere sig ved synets hjælp, er blind. Det samme er tilfældet, når en person har svært ved at kommunikere pga. synsnedsettelse, da informationer imellem mennesker overvejes formidles via synsindtryk.

I Danmark er definitionen på blindhed, at skelneevnen eller synsstyrken er nedsat til 1/10 af det normale eller mindre; dette udtrykkes i synsbrøken 6/60 eller i decimaltal 0,1. Dette kaldes social blindhed og medfører f.eks., at man ikke er i stand til at genkende personer selv på kort afstand, og ikke kan læse almindelig skrift uden anvendelse af forstørrelseshjælpemidler. Blindhed kan også alene bestå i delvis bortfald af synsfeltet (sidesynet), således at der kun er bevaret en synsvinkel på ganske få grader (kikkertsyn).

Braille

Benævnes også som punktskrift. Er et taktilt, symbolsk medie. At punktskriften er taktil betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan inddeles i bogstaver, tal og noder.

CCTV

En forkortelse af Closed Circuit TeleVision – fjernsynssystem i lukket kredsløb. Et CCTV er et forstørrelsesapparat. Det ligner en monitor/TV-skærm og fungerer ved, at man placerer en tekst eller andet under skærmen, hvor et kamera sender teksten/billedet op på skærmen og kan forstørres

i meget stor grad. Graden af forstørrelse kan justeres, så selv en lille tekst kan blive meget stor. Desuden kan kontraster ændres, så det bliver så optimalt som muligt. Der findes både stationære og mobile modeller.

DTHS

Forum for Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner.

DTHS er en landsdækkende sammenslutning for ledere af institutioner, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. Gennem DTHS aftales og vedligeholdes et fagligt netværk på området, med henblik på at sikre en fortsat vidensudvikling og udvikling af metoder i arbejdet med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer.

Hjælpemidler

Hjælpemidler afhjælper delvist eller helt en nedsat funktionsevne og gør dermed personen med funktionsnedsettelse mere selvhjulpne og øger muligheden for aktiv deltagelse. Samtidig kan hjælpemidler understøtte mange rutineopgaver, som ellers vil være umulig uden personlig støtte.

Læs mere om hjælpemidler på synsområdet på Dansk Blindesamfunds hjemmeside: <https://blind.dk/fa-overblik-over-vigtigste-hjaelpemidler-til-blinde-svagsynede>

Hjælpemidler i undervisningen

I undervisningen vil elever med synsnedsettelse benytte forskellige hjælpemidler afhængig af synsdiagnose, fag og undervisningens form og indhold. Synskonsulenten kan udrede og rådgive om behov for hjælpemidler for den enkelte elev.

IBOS

Instituttet for Blinde og Svagsynede – det nationale kompetence- og rehabiliteringscenter for unge og voksne i den erhvervsaktive alder.

Instruktør i orientering & mobility

En fagprofessionel person som instruerer og underviser mennesker med synsnedsettelse i teknikker og metoder til selvstændigt at færdes sikkert i inde- og udemiljøet.

Kommunikationshjælpemidler

Overvejende tekniske IT-hjælpemidler som giver brugere med synsnedsættelse muligheder for lige adgang til information og viden, kommunikation med omverdenen og deltagelse i uddannelse og beskæftigelse.

Mobilityinstruktør

se [Instruktør i orientering & mobility](#)

Nedsat syn

En fællesbetegnelse for forskellige grader af synsnedsættelse. Nedsat syn kan ikke korrigeres med normale briller og kontaktlinser og rammer begge øjne. Synsnedsættelsen er varig og kan ikke behandles med medicin eller operation.

Se også Blindhed.

Opmærkede pdf'er

Er en PDF-fil, der er lavet tilgængelig for alle brugere. Det vil sige der er lavet læserækkefølge, så teksten læses i korrekt rækkefølge, hvis man anvender et oplæsningsprogram eller -værktøj. Hvis der er skrivelinjer eller felter i dokumentet er disse lavet om til skrivbare felter (en formular) og der er taget højde for tabuleringsrækkefølgen, så man kan "tabbe" sig igennem dokumentets skrivefelter i den korrekte rækkefølge. Ved billeder er der lavet alt-tekster, så man kan læse denne tekst, hvis man ikke kan se billederne.

Perkinsmaskine

Er en manuel skrivemaskine til punktskrift der især bruges af barnet i den tidlige punktskriftundervisning i bogstaver, tal, stavning, skrivning og læsning. Der skrives på specialpapir og tegnene er hævede. Det skrevne kan derefter læses taktilt ved berøring med fingerspidserne.

Punktdisplay

Et punktdisplay er en enhed der tilsluttes en computer eller en smartphone for så i samarbejde med den pågældende skærm læser at give brugeren information i form af punkt (braille). Punktdisplay kan have mellem 20 - 80 punktceller afhængig af model og anvendelsesområder.

Punktnotationsapparat

Er en lille computer med punktdisplay. Det kan bl.a. indeholde tekstbehandling, internetadgang, e-mail og kalender. De fleste punktnotationsapparater kan

tilsluttes en stationær computer som punktdisplay. Punktnotationsapparater har indbygget syntetisk tale.

Punktskrift

Benævnes også som **Braille**. Er et taktilt, symbolsk skriftmedie. At punktskriften er taktil betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler som kan afkodes fra papir, elektroniske punktdisplays eller på skilte (f.eks. i en elevator), på medicinpakker, punkture m.m. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan inddeles i bogstaver, tal og noder.

Skrivbare e-bøger i Word

Er en bog som læses i Word, med funktionen Weblayout slået til. Bogen fungerer således som en e-bog. Den anvendes til elever med nedsat syn. Eleven kan forstørre teksten uden brug af andre programmer og uden at teksten forsvinder ud af skærmen, Er der for meget tekst løber det blot ned på næste linje. Man kan forstørre teksten op til 500%. Baggrunde og billeder er fjernet så de ikke forstyrrer læsningen. Billeder i bogen er lavet som links, så man kan se dem i et særskilt vindue, når man klikker på linket. Ligeledes er skemaer og fodnoter lavet som links. Med undtagelse af evt. skrivefelter, er teksten låst, så man ikke ved et uheld, kommer til at slette den tekst, man skal læse.

Synscenter Refsnæs

Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse.

Synsfaglig specialviden

En højt specialiseret indsats, der bygger på viden fra kompetencegivende uddannelse, internationale forskningsresultater, evidensbaseret praksis samt kendskab til validerede metoder og programmer, i det omfang de findes og passer til danske forhold.

Synsfaglig specialviden kan omfatte følgende:

- Målgruppens udvikling. Aktuel viden om målgruppens udvikling, samt forhold som påvirker målgruppen, fx nye årsager til alvorlig synsnedsættelse og sociale forhold i målgruppen.
- Metoder til udredning. Aktuel viden om validerede metoder til udredning af udviklings-, kommunikations- og mobilitetsvanskeligheder forårsaget af alvorlig synsnedsættelse.

- Hjælpemidler. Aktuel viden om synshjælpemidler, anvendelse heraf og instruktion i anvendelsen.
- Lovgivning. Aktuel viden om relevant lovgivning på social- og undervisningsområdet samt tilgrænsende relevant lovgivning.
- Netværk. Deltagelse i synsfaglige netværk med videndeling nationalt og internationalt.
- Vidensmiljøer. Deltagelse i synsfaglige og tværfaglige vidensmiljøer med sparring og supervision.
- Inklusionsstrategier. Aktuel viden om inklusionsstrategier for målgruppen i almene tilbud og sam-fundsdeltagelse generelt.
- Koordinering af forløb og sagsbehandling. Aktuel viden om sammenhængende, koordinerede og effektive forløb under hensyn til hensigtsmæssig ressourceudnyttelse.

Synskonsulent

En fagprofessionel med særlige synsfaglige kompetencer til rådgivning og undervisning af forældre, barn/elev og fagprofessionelle om relevant specialpædagogiske indsatser. Ansat på en synsrådgivning/kommunikationscenter.

Se mere under Synsfaglig specialviden

Synsnedsættelse

En synsnedsættelse er en begrænsning i en persons evne til at se som resultat af en funktionsnedsættelse i kroppens anatomi eller funktioner, eksklusiv de mentale funktioner. Evnen til at se omfatter f.eks. synsskarphe, synsfelt eller synskvalitet. Begrænsning dækker hele spektret fra betydeligt nedsat til fuldstændig ophævet funktion. Synsnedsættelse udgør kun en funktionsevnenedsættelse for så vidt som nedsættelsen rækker ud over det, der almindeligvis kan korrigeres for.

Synsrådgivning

Er en kommunal eller regional institution som udbyder specialrådgivning målrettet mennesker med synsnedsættelse. Kommunen indgår kontrakter med en synsrådgivning. Se også **DTHS, Kommunikationscenter og Synskonsulent**

Synstolkning

En synstolkning består i at en seende person verbalt beskriver væsentlig ikke-verbal kommunikation i barnets/elevens omgivelser, og som kan have betydning for barnets/elevens kontekstforståelse, virkelighedsopfattelse og læring. Synstolkeren kan være seende forældre, pædagoger, lærere og kammerater mm.

Taktile kendemærker

Fælles betegnelse for at genstande og omgivelser afmærkes med taktile (følbare) kendemærker, som understøtter mennesker med synsnedsættelse i at identificere og genkende objekter, lokationer og ruter.

Tekniske hjælpemidler

Dækker over forskellige tekniske analoge og digitale hjælpemidler udviklet specielt til anvendelse af mennesker med synsnedsættelse. Hjælpemidlerne kan på forskellig måde kompensere for synsnedsættelsen og sikre brugeren lige adgang til information, kommunikation med omverdenen, uddannelse og beskæftigelse.

Udtrætning

En synsfunktionsnedsættelse medfører ofte mental og fysisk udtrætning i forbindelse med personens aktiviteter i hverdagen. Børn og unge med synsnedsættelse udtrættes ofte lettere end normalt-seende. At skulle anstrenge sig for at se mest muligt, at skulle høre, føle og lugte sig til alt det en seende kan se i løbet af et øjeblik, kan være meget anstrengende. Hensigtsmæssig indretning, kendt miljø, genkendelige strukturer og god rettidig information kan i nogen grad afhjælpe dette ved specialpædagogiske indsatser.

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE
Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer
Indskoling

Januar 2021.

ISBN: 978-87-972334-4-3 (trykt) & 978-87-972334-5-0 (elektronisk)

Udgivet af Synscenter Refsnæs

– Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse

Kystvejen 112

4400 Kalundborg

Tlf. 59 57 01 00

www.synref.dk

Faglige bidragsydere til denne publikation:

Tina Hillersborg, Kommunikationscentret Hillerød

Dorte Larsen, Synscenter Refsnæs

Bente Pedersen, Synscentralen Vordingborg

Tine Teilmann, CSR Kommunikation Roskilde

Bonnie Dahlmann Petersen, Synscenter Refsnæs

Publikationer i serien:

Småbørn 0-1 år

Småbørn 1-3 år

Småbørn/førskole 3-6 år

Overgange småbørn 0-6 år

Indskoling

Mellemtrin

Udskoling

Overgange 0-17 år

Forældre og familie 0-17 år

Vejledningerne ligger frit tilgængelige på www.synref.dk

©Synscenter Refsnæs

Publikationen kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS

- vi er til for dig